

KAMU ÇALIŞANLARININ SESİ TÜRKAV

Onlar bu vatani karşılıksız sevdiler...

**BAYRAĞIMIZ TEK,
KİMLİĞİMİZ TÜRK...**

Prof. Dr.
Mustafa TURAN

Türk Dış Politikasında Kırılmalar

Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı ve yeni Türk Devleti'nin hayat bulduğu tarihten bu yana 80 yılın üzerinde bir zaman geçti. Bu dönem içerisinde büyük kayıplar vererek kapattığımız bir dönemin yaralarını sarmaya, derlenip tarihin bizlere yüklediği misyon doğrultusunda politikalar takip etmeye çalıştık. Öncelikle Türkiye dışında cereyan eden gelişmeler sebebiyle dış ve iç politikada devamlılığın korunabilmesini söylemek mümkün gözükmemektedir. Eğer bir sonuç olarak değerlendirilirse bugün Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu devasa meseleler, yeni politikalar üretilmesi gereğini ortaya koyduğu kadar yeni politikalar üretilmesini de neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

Türk devletinin, kurulduğu tarihten sonra dış politikasının kuruluş felsefesine mütenasip bir seyir takip etmesi gerekirdi. Savaştan yeni çıkmış bir milletin yeni hayat sahaları araması imkanı olmadığı gibi Osmanlı Devleti'nin tasfiyesini sağlayan Lozan Antlaşması ile tevarüs eden meselelerin hali öncelik taşımaktaydı. Lozan'a gelinceye kadar İstiklal-i tam fikri ve inancı ile verilen mücadelede Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi esas gaye olmuşsa Lozan Barış Konferansı'na giden Türk heyetinin konferansta ileri süreceği gerekçeler de Misak-ı Milli esasına dayandırılmıyordu. Lozan Konferansı'nda görüşülen meselelerin cereyanına baktığımız zaman ortaya çıkacak antlaşma, galip Türkler ile mağlup Yunanlılar arasında varılan bir antlaşma olmayacak artık tarihe karışmış olan Osmanlı Devleti'nin tasfiyesini de sağlayacak bir antlaşma olacaktır. Dolayısıyla masanın bir yanında gerek Birinci Dünya Harbi'nde, gerekse İstiklal Harbi'nde Şark Meselesi ekseninde Osmanlı Devleti'ni paylaşmak isteyen düvel-i muazzama, öbür tarafında ise tek başına Türkiye olacaktır. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevres Antlaşması'nı ne pahasına olursa olsun kabul ettirmek isteyen kahir bir güç ile milli istiklâli kazanmak isteyen bir iradenin mücadelesi bu defa masa başında devam etmiştir. Netice itibarıyla 30 Ağustos 1922 tarihinde kazanılan Türk zaferi 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile taçlandırılmış, Türk milli istiklâli kabul ettirilmiştir.

Atatürk ile birlikte Cumhuriyeti kuran kadro, Osmanlı Devleti'nin yıkılış gerekçelerini göz önünde bulundurarak çağın gereklerine uygun, gerçekçi bir politika takip etmeliydi. Cumhuriyet kurulduktan sonra da bu topraklar

üzerinde emperyalist emelleri olan devletlerin bütün güçleriyle çalışacakları gerçeğinden hareket eden Atatürk, yabancı devletlerle münasebetlerde milli istiklâlin zedelenmemesine azami gayret göstermiştir.

Atatürk döneminde Lozan Barış Antlaşması ile elde edilen kazanımların hem muhafazası hem de sağlamlaştırılmasının yanı sıra Lozan'da istenilen ölçüde halledilemeyen Türkiye için hayati önemi hâiz meselelerin çözümü için çalışılmış ve önemli başarılar elde edilmiştir. Bilindiği gibi Lozan'da yeni kurulan Türk devletinin bağımsızlığıyla ilgili olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin tasfiyesine müteallik konular ele alınmıştı. Türkiye'nin sınırlarının tespiti konusunda büyük oranda anlaşma sağlanmış ise de kaçınılmaz olarak bir dizi mesele de antlaşma sonrasına kalmıştı.

Türkiye sınırları ile ilgili yapılan görüşmelerde Hatay'ın Misak-ı Milli sınırları dışında kalmasına mani olunamamıştır. Aynı şekilde İngilizlerin büyük baskı ve ısrarları Musul meselesini çözümü bırakmıştır. Türk heyeti, Musul meselesinin Milletler Cemiyeti'nin hakemliği marifetiyle çözümü konusundaki İngiliz isteklerine rıza göstermek zorunda kalmıştır. Şeyh Said isyanı sebebiyle müdahale imkânını kaybeden Türkiye, 1925 yılında Musul'u terk etmek zorunda kalmıştır. Lozan'da, Boğazların statüsünün belirlenmesinde ise Boğazların bütün devletlere açık olması tezi ile sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlere açık bulundurulması gerektiği görüşü karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca Boğazların askerden arındırılmış hale getirilmesi, ülkenin güvenliğini tehdit eder bir durum yaratmış ise de Türkiye bunu kabul etmek zorunda kalmıştır.

Lozan'da istenildiği gibi halledilemeyen meselelerin yeni Türk devletinin politikalarında da yer alması kaçınılmazdı. Bu meselelerin, Türkiye açısından hayati önemi olan meseleler olduğu bugün daha iyi anlaşılmalıdır. Bu meselelerden birisi Boğazlar meselesi olmuştur. Lozan'da her ne kadar çözülmüş görünüyorsa da Boğazların ve Marmara Denizi'ndeki adaların askerden arındırılmış bölge olarak nitelenmesi Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırıyordu. Lozan Antlaşması'nda öngörülen garanti ile haklarının korunamayacağını düşünen Türkiye, 24 Mart 1933 tarihinde Londra'da toplanan Silahların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansı'nda mevcut statünün değiştirilmesini istemiştir. Bu tarihteki teşebbüsünde bir netice alamayan

Türkiye 17 Nisan 1935 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi'nde, aynı yılın Mayıs ayında Balkan Antantı Konseyi'nin Bükreş toplantısında ve Milletler Cemiyeti'nin Eylül ve Kasım aylarındaki toplantılarında Boğazların askersizleştirme hükümlerinin Türkiye'nin hem kıyılarının savunulmasına hem de topraklarından geçişlere zarar verdiğine işaretlerle Lozan Konferansı'ndaki şartların değişmiş olduğunu ileri sürerek statünün değiştirilmesini ısrarla dile getirmiştir. 1933'te Almanya Versailles Antlaşması'na aykırı olarak Ren bölgesine askeri yiğnak yapmış; Avusturya Saint Germain Antlaşması'nı ihlâl ederek mecburi askerlik ihdas etmiş; 1934'te İtalya Habeşistan'ı işgal etmişti. Bu gelişmeler Türkiye'nin haklılığını gösterdiği gibi boğazlarla alâkalı devletlerin (Rusya, Yunanistan ve Romanya) destekleri de sağlanmıştı. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa'nın gerektiği zaman kendi savaş gemilerini Türk kıyılarına gönderebilecekleri bir durumun devamını isteyebilecekleri söz konusu idi. Nihayet Türkiye 11 Nisan 1936 tarihinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde imzaları bulunan devletlere bir nota vererek son gelişmelerin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin uygulanamaz hale getirdiğinden bahisle kendi güvenliği ve egemenlik haklarının korunması için mevcut statünün değiştirilmesini istemiştir. İsviçre'nin Montreux şehrinde toplanan konferansta 20 Temmuz 1936 tarihinde yeni bir Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış ve Lozan'da Türkiye'nin isteği doğrultusunda halledilemeyen Boğazlar meselesi bu defa Türkiye'nin isteği doğrultusunda çözülmüştür. Burada vurgulanması gerek iki temel husus vardır. Bunlardan birisi dönemin şartları çok iyi etüt edilerek Lozan'da Türkiye'nin pek de lehine olmayan bir hususun Türkiye'nin güvenliği ve egemenlik hakları açısından düzeltilmesi; diğeri de Lozan Barış Antlaşması'nda karar altına alınmış bir konunun de facto (fiili)-bir oldu bitti olarak kabul edilmişiydi. Aynı husus Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye'nin sınırları içine dahil edilemeyen Hatay'ın 1939 tarihinde Türkiye'ye dahil edilmesi meselesi için de söz konusudur.

Osmanlı Devleti'nin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonraki yıllarında olduğu gibi Atatürk dönemi Türk dış politikasında da Rusya'nın Türkiye'ye yönelik tehditkâr tavır, Türk dış politikasının belirlenmesinde önemli olmuştur. 17 Aralık 1925'de imzalanan

Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması ile 1923-1930 döneminde Türk-Sovyet ilişkileri dostane olmuştur. Bilindiği gibi takip edilen tarafsızlık ilkesi esasında yürütülen politikalar Türkiye'nin İkinci Dünya Harbi'nde savaştan uzak durmasını sağlamıştı. İkinci Dünya Harbi'nden sonra Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Bu dönem Türkiye açısından sıkıntılı ve tarafsızlık politikasını terk etmek zorunda kalacağı bir dönem olacaktır. Sovyetler, 1925'te imzalanan ve 17 Kasım 1945'te sona erecek olan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın yenilenebilmesi için Türk-Sovyet doğu sınırında değişiklik, herhangi bir saldırıda ortak savunmayı sağlamak için Boğazlarda üs verilmesi ve Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi taleplerinde bulunmuştur. İşte Rusya'nın kabul edilemez istekleri, Türkiye'nin tarafsızlık politikasını artık devam ettiremeyeceğini gösteriyordu. Bu sırada 1947'de ABD Başkanı Truman, Sovyetler Birliği'ni Çevreleme Politikası olarak adlandırılan Doktrini ortaya atmıştı. Truman Doktrini, Sovyet askeri tehdidi veya komünist bir devlet tarafından desteklenen iç savaşın hüküm sürdüğü devletlere yardım yapılmasını öngörmektedir. Yunanistan ile Türkiye bu doktrinin kapsamında olup Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım kararı alınmıştır. Bu doktrinin bir devamı sayılabilecek olan 1947-1951 yılları arasında uygulanan Marshall planı ile Türkiye ABD ile yakın işbirliği içine girmiştir.

Soğuk savaş döneminden sonra Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonraki gelişmelerden hemen ve en fazla etkilenen Türkiye, ABD ve AB kıskacında kalmış, Ortadoğu'ya müteallik meselelerle birlikte Avrasya toprakları üzerinde merkezi kuvvet olmanın küresel hegemonya için önemli olduğunu düşünen güçlerin yol açtığı meselelerle karşı karşıya gelmiştir. Bu küresel mücadelede siyasi, ekonomik ve sosyal meselelerindeki açmazları sebebiyle Türkiye, kendisinden istenileni yapmak zorunda olan bir devlet konumuna düşürülmüştür. Bir yandan AB'ne katılımı için milli varlığını zedeleyecek isteklerle karşı karşıya kalırken bir yandan da Ortadoğu'ya hakim olmak ve zengin enerji kaynaklarına sahip olmak isteyen ABD'nin Türkiye'nin bölünmesine yol açabilecek projeleri ve istekleri ile karşı karşıyadır. Türkiye'den bir takım isteklerde bulunan devletler, Kıbrıs meselesinde Londra ve Zürih Antlaşmaları ile Türkiye'nin elde ettiği statüyü geçersiz hale getirmek ve Yunanistan'ın enosisi (ilhak) gerçekleştirmesi yönünde kabul edilemez projeler sunmaktadır. Güney Kıbrıs Rum kesimini AB üyesi yapmak suretiyle Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki hayati rolünü ortadan kaldırmak istemektedirler. Yunanistan ile kıta sahanlığı, Batı Trakya'daki Türklerin sıkıntıları gibi meselelerde de Türkiye Batılı devletlerce baskı altında tutulmaktadır.

AB üyesi devletlerin "sözde Ermeni soykırımı" iddialarını tarihin müşahitliğine müracaat etmeden, doğruluğunu ispatlama gereği bile duymadan pervasızca parlamentolarında kabul etmeleri, yasalar çıkarmaları dış politikada Türkiye'yi zorlayan başka bir mesele olarak görülmektedir. AB, bir yandan büyük bir medeniyet projesi olarak takdim edilirken bir yandan da Fransız Parlamenti "Türkiye Sevr'i kabul etmelidir" diyebilmektedir. Medeniyetin mümessili olan AB üyesi devletler, Türk toplumu da medenileştirmek (!) azim ve kararlığı içindedirler. Bu ulvi ve kutsal görevi yerine getirebilmek için de "demokrasi", "insan hakları", "özgürlük" gibi sözde suret-i haktan istekler Türkiye'nin hiç de bilmediği kavramlar (!) olarak belgelere geçirilmektedir. Osmanlı Devleti'ni yıkarken ısrarla istedikleri "ıslahat", "adalet", "eşitlik" ve "hürriyet" kavramları bugün çağdaş olmanın, Batı medeniyetine duhulün bir gereği olarak tekrar ve başka biçimlerde istenmeye başlanmıştır. Bu kavramlar Lozan'daki azınlıklar kavramının yeniden tanımlanması, Türkiye'deki etnik grupların hakları tanınmalıdır gibi sözde insanlık ve insani değerlerin müdafileri tarafından her fırsatta dile getirilmektedir. Bu kavramlar Türk milletinin dirliğini düzenliğini kuvvetlendirmek, Türk devletinin bekasını sağlamak için terennüm edilmekte, bilakis Türk devletini bölmek Türk toplumu sarsmak ve çatışmaya götürmek için ifade edilmektedir. Amaç ne olursa olsun emperyalist güçler dış politikalarını çizerlerken hedeflerindeki devletin/devletlerin iç meseleleri ekseninde stratejiler oluşturmakta ve ona göre hareket etmektedirler. Tanzimat'tan sonra Osmanlı kendi iç meselelerini muhasası olduğu Batılı devletlere havale etmeye başladıktan sonra inisiyatifi kaybetmiş ve yıkılmıştır. Türkiye bu gerçeği mutlak surette göz önünde bulundurmaktadır.

1991'de Sovyetlerin dağılması Türkiye'ye daha fazla hareket serbestliği getiriyor, soydaş yeni Türk devletleri ile münasebetlerin geliştirilmesine imkan ve fırsat veriyordu. Bugün gelinen noktada Türkiye'nin bu gelişmelere hazırlıksız yakalandığı ve Türk cumhuriyetleriyle münasebetlerini gereği gibi geliştiremediği maalesef görülmektedir. Rusya'nın dağılması ile birlikte her bakımdan rahat hareket etme imkanı bulan ABD vakit kaybetmeden bağımsızlıklarını ilan eden 15 yeni devleti tanımış ve diplomatik ilişki kurmuştur. Kurmaya çalıştığı dengenin başka bir ülke lehine bozulmasını önlemek isteyen ABD, Rusya'nın kendisine yeniden rakip olmasına rıza göstermeyeceği açıktır. Bunun için ABD bir yandan Orta Asya Cumhuriyetlerine askeri yardımlarda bulunurken bir yandan da bu cumhuriyetlerin NATO gibi Batı organizasyonlarına katılmalarına destek vermiştir.

Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde Rusya ile Çin'in Orta Asya ile ilişkilerini güçlendirmesi Karadeniz'den Pasifik'e kadar uzanan yeni bir güç merkezini ortaya çıkaracaktır. Çin ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesi İran ve Hindistan'ın da eklenmesiyle ABD'ne karşı yeni bir mukavemet cephesi oluşturabilecektir. Bu da ABD'nin Orta Asya enerji kaynaklarının kontrolünü kaybetmesi anlamına gelecektir. Bütün bu gelişmeler göz önünde tutulursa ABD'nin yeni Asya stratejisi Bush'un özel danışmanı Zalmay Khalilzad'ın başkanlığında hazırlanan bir rapora göre şöyle olacaktır:

1- ABD, Asya'daki geleneksel müttefik ülkelerle oluşturduğu ikili güvenlik ittifakını genişletmelidir.

2- Asya'da yükselen önemli bir güç olan ve ABD'nin müttefiki olmayan Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkelere karşı güç dengesi stratejisi izlenmelidir. Bölgedeki büyük ülkelerle siyasi, askeri ve iktisadi ilişkiler geliştirilmelidir.

3- ABD, bölgede silahlı çatışma çıkabilecek sıcak noktalarda meydana gelebilecek meselelerin çözüm kabiliyetin artırmalıdır.

4- ABD, bölgede çok taraflı güvenlik mekanizmalarının ortaya çıkması için çaba harcamalıdır.

Bu rapor göstermektedir Pasifik ötesi bir devlet dünyanın herhangi bir yerindeki ülkelerin kendi hakimiyeti için ne derece kıymet ifade ettiği bilerek stratejiler üretmekte ve dış politikasında uygulamaya koyabilmektedir. Burada bahsettiğimiz gelişmede olduğu gibi Türkiye'den çok uzak bir coğrafya olsa da Orta Asya ve Uzak-doğu'da yaşanan gelişmelerden Türkiye bir şekilde etkilenecektir. Türkiye bu gelişmeleri de göz önünde bulundurarak dış politikasına yön vermek durumundadır. Kaldı ki ABD'nin serbestçe hareket imkanı bulduğu bu vb. coğrafyalarla bizim tarihi ve kültürel müştereklerimiz vardır. Bu sebeple Türkiye'nin dinamik ve statik amillerinin farkında olarak hareket etmesi gerekli ve zorunludur. Türk Devleti, dış politikasını planlarken doğrudan kendisi ile ilgili meseleler dışında dünyadaki güç dengelerini ve gelişmeleri çok iyi hesaplamak zorundadır. Küresel hesaplar ve mücadeleler bugün Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmiyor gibi gözüküyorsa da dolaylı şekilde Türkiye'nin hareket alanını daraltmakta, Türkiye'yi günün birlik politikalara zorlamaktadır.

Sonuç olarak; Türkiye'nin, dünya üzerindeki mevkiinin önemini bilerek, kurulduğu tarihten bugüne kadar dış politikasındaki işçikliklerin kazandırdığı tecrübelerden de istifade ederek stratejiler üretmek suretiyle dünyanın en önemli güçlerinden birisi olabileceği de belirtilmelidir.